

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ ДО НЕЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF DETECTION AND INVESTIGATION OF ILLEGAL CIRCULATION OF WEAPONS AND AMMUNITION FOR THEM IN MARTIAL ARTS CONDITIONS

Гресь Ю.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються особливості виявлення та розслідування фактів незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї в умовах воєнного стану в Україні. Збройна агресія РФ призвела до ускладнення державного контролю над обігом зброї, що сприяло формуванню умов для її незаконного розповсюдження. Проаналізовано позиції міжнародних організацій, зокрема Європолу та GIATOC, щодо загроз контрабанди зброї за межі України. Наголошено, що попри занепокоєння міжнародної спільноти, нинішня ситуація характеризується переважно внутрішнім незаконним обігом зброї та накопиченням нелегальної зброї у руках цивільних осіб там криміналітету. Встановлено, що виявлення оперативними співробітниками каналів незаконного обігу зброї та боєприпасів пов'язане із оперативною розробкою військовослужбовців (які не мають попереднього кримінального досвіду та не входять до командного і начальницького складу Збройних сил України; які не мають попереднього кримінального досвіду та наділені організаційно-управлінськими чи розпорядчими повноваженнями, так як входять до командного і начальницького складу Збройних сил України; які до мобілізації були безпосередньо пов'язані із криміналітетом), демобілізованих осіб, а також волонтерів, які мають доступ до зброї або логістичних можливостей її переміщення. Визначено труднощі виявлення таких правопорушень через їх законспірований характер, використання посередників та мобільність злочинців. Обґрунтовано необхідність підвищення рівня міжвідомчої взаємодії між оперативними підрозділами, правоохоронцями та військовими структурами, а також посилення контролю з боку військової служби правопорядку. Запропоновано алгоритми дій щодо ідентифікації ризикових осіб та проведення контролю за вчиненням злочинів. Зроблено висновок про зростаючу загрозу накопичення нелегальної зброї в Україні, що вимагає ефективного реагування для збереження внутрішньої безпеки держави.

Ключові слова: незаконний обіг зброї, протидія злочинам, оперативно-розшукова діяльність, деокуповані території, території бойових дій, воєнний стан.

The article examines the features of detecting and investigating the facts of illegal trafficking of firearms and ammunition in the conditions of martial law in Ukraine. The armed aggression of the Russian Federation has led to the complication of state control over the circulation of weapons, which has contributed to the formation of conditions for their illegal distribution. The positions of international organizations, in particular Europol and GIATOC, on the threats of weapons smuggling outside Ukraine are analyzed. It is emphasized that despite the concern of the international community, the current situation is characterized mainly by internal illegal trafficking of weapons and the accumulation of illegal weapons in the hands of civilians and criminals. It has been established that the detection by operational officers of channels of illegal trafficking of weapons and ammunition is associated with the operational development of military personnel (who do not have previous criminal experience and are not part of the command and command staff of the Armed Forces of Ukraine; who do not have previous criminal experience and are endowed with organizational, managerial or administrative powers, as they are part of the command and command staff of the Armed Forces of Ukraine; who were directly related to crime before mobilization), demobilized persons, as well as volunteers who have access to weapons or logistical capabilities for their movement. The difficulties of detecting such offenses due to their covert nature, the use of intermediaries and the mobility of criminals have been identified. The need to increase the level of interagency interaction between operational units, law enforcement officers and military structures, as well as strengthening control by the military law enforcement service, has been substantiated. Algorithms of actions for identifying high-risk individuals and controlling the commission of crimes have been proposed. The conclusion is made about the growing threat of illegal weapons accumulation in Ukraine, which requires an effective response to preserve the internal security of the state.

Key words: illegal arms trafficking, combating crimes, operational and investigative activities, deoccupied territories, combat areas, martial law.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, суттєво вплинула на безпекову ситуацію України. Одним із негативних наслідків воєнних дій на території України стало ускладнення державного контролю над обігом зброї, що створило сприятливе середовище для її незаконного розповсюдження як серед представників кримінального середовища, так і серед цивільного населення. Влітку 2022 року офіційний представник Європейського поліцейського органу Європолу висловив занепокоєння щодо ризиків збільшення контрабанди зброї та боєприпасів до неї з території України. Він зазначив, що було виявлено факти, коли особи виїжджали з України та нелегально вивозили із собою зброю, а також вказав на ризики накопичення нелегальної зброї та боєприпасів уздовж кордону з метою подальшої її контрабанди до країн ЄС [1]. Проте речник ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики Пітер Стано у своєму інтерв'ю прокоментував, що інформація з приводу контрабанди зброї, яка надходить до України у якості допомоги від країн ЄС, не має під собою ґрунтовних доказів та є частиною російських пропагандистських наративів [2]. Дана позиція отримала своє підтвердження в рамках дослідження, проведеного експертами Глобальної ініціативи проти транснаціональ-

ної організованої злочинності (Global Initiative Against Transnational Organized Crime). Опираючись на анонімне джерело з кримінального середовища, експерти GIATOC прийшли до висновків, що наразі в умовах збройного конфлікту в Україні логістика незаконного перевезення зброї через кордон є максимально складною та економічно не вигідною для злочинців, у зв'язку із чим спостерігається тенденція до накопичення зброї представниками криміналітету. Зважаючи на значну її доступність, на сьогодні в межах території України незаконно можна придбати різні види зброї, особливо, що стосується автоматів, патронів, гранат, реактивних протитанкових гранатометів [3, с. 23].

Однак ситуація замкнутого незаконного обігу зброї в межах території нашої держави створює значну загрозу у майбутньому щодо накопичення значних запасів незаконної зброї як у представників кримінального середовища, так і цивільного населення. Так, результати дослідження глобального центру прикладних знань Small Arms Survey, який розташований у Женеві, Швейцарія, і є асоційованою програмою Вищого інституту міжнародних досліджень та досліджень у сфері розвитку (the Graduate Institute of International and Development Studies), свідчать про те, що, майже половина українських чоловіків вже мають, або хотіли б мати вогнепальну зброю

[4, с.6]. Тому перед співробітниками правоохоронних органів вже сьогодні стоїть важливе завдання із виявлення каналів незаконного обігу зброї та боєприпасів, вжиття заходів щодо попередження та протидії таким кримінальним правопорушенням, а також здійснення ефективного розслідування виявлених фактів вчинення даної категорії кримінальних правопорушень. Воєнний стан диктує нові вимоги щодо діяльності оперативних підрозділів з протидії злочинам, пов'язаним із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, зокрема в умовах обмеженого доступу до окремих територій, особливого правового режиму, зростання обсягу оперативної інформації різного ступеню достовірності та необхідності взаємодії між цивільними і військовими структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження проблематики виявлення та розслідування незаконного обігу зброї та боєприпасів до неї зверталися у своїх працях такі вчені, як Д. В. Андрєєв, Ю. М. Береза, С. Г. Борисов, А. О. Волобоєв, І. В. Гора, С. В. Козаченко, В. А. Колесник, А. В. Кофанов, С. П. Мельниченко, Р. В. Мовчан, Я. В. Новак, М. Г. Пінчук, О. С. Тарасенко, В. С. Шаповалова, В. М. Шевчук, М. Г. Щербаковський та деякі інші. Однак особливості виявлення та розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів в умовах воєнного стану на територіях ведення бойових дій, у тому числі деокупованих територій та таких, що прилягають до територій бойових дій, досі залишаються недостатньо дослідженими.

У зв'язку із цим метою даної статті є дослідження особливостей виявлення та розслідування фактів незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі незаконний обіг зброї та боєприпасів до неї пропонується розглядати як «навмисні дії із виробництва, збуту, передачі, придбання, заволодіння, колекціонування, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, використання, знешкодження, ввозу вогнепальної зброї на територію держави і вивозу з неї, що скоєні з порушенням встановлених законодавством правил поведінки із вогнепальною зброєю і спрямовані на суспільну небезпеку» [5, с. 11]. Слід зазначити, що в цілях забезпечення національної безпеки в умовах сьогодення важливим є оперативне виявлення фактів учинення дій саме з незаконного заволодіння та транспортування вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. Значне розширення меж територій бойових дій в Україні після подій 2022 року призвело до того, що основні канали незаконного постачання зброї зосереджені саме на таких територіях. О. М. Серафимов на основі аналізу вітчизняного законодавства прийшов до висновку, що до територій бойових дій відносяться «території ведення активних бойових дій, тобто частина лінії фронту, де відбуваються безпосередні зіткнення підрозділів Збройних сил України та Російської Федерації; деокуповані території, на яких велися бойові дії; території, по яких проходила лінія зіткнення, тобто частина території України, що у певний період часу безпосередньо прилягала до території ведення активних бойових дій; території потенційно можливих бойових дій, які безпосередньо прилягають до території активних бойових дій, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, державного кордону країни-агресора» [6, с. 814]. Здійснення оперативно-розшукової протидії незаконному обігу зброї та боєприпасів до неї на таких територіях вимагає врахування того факту, що основним суб'єктом, що має доступ до зброї і боєприпасів до неї на таких територіях, є військовослужбовці.

О. В. Кириченко зазначає, що з метою виявлення та запобігання незаконному обігу зброї та боєприпасів до об'єктів оперативного обслуговування, на яких правоохоронці повинні зосередити першочергову увагу, слід відне-

сти: «1) споруди та будівлі, в яких розташовані об'єкти, що знаходяться під охороною (склади озброєння, виробничі підприємства, що мають зброю, вибухові пристрої і речовини для ведення виробничих, рятувальних, дослідницьких робіт, навчання, охорони та ін.); 2) певні території, де знаходяться зазначені предмети, що можуть бути предметом посягання; 3) особи, які потенційно можуть здійснювати підготовку до вчинення цих злочинів; 4) особи, які можуть володіти інформацією про підготовку цих злочинів» [7, с. 87].

Тому, на нашу думку, здійснення заходів із виявлення оперативними співробітниками каналів незаконного обігу зброї та боєприпасів пов'язане із виявленням та розробкою наступних категорій осіб:

- військовослужбовці, які не мають попереднього кримінального досвіду та не входять до командного і начальницького складу Збройних сил України;
- військовослужбовці, які не мають попереднього кримінального досвіду та наділені організаційно-управлінськими чи розпорядчими повноваженнями, так як входять до командного і начальницького складу Збройних сил України;
- військовослужбовці, які до мобілізації були безпосередньо пов'язані із криміналітетом;
- демобілізовані з військової служби особи;
- особи, які займаються волонтерською діяльністю у зоні ведення бойових дій.

Складність виявлення фактів незаконного обігу зброї та боєприпасів пов'язана із тим, що злочинна діяльність даних осіб носить законспірований характер та передбачає використання посередників із кримінального середовища, що ускладнює процес виявлення та подальшого розслідування кримінальних правопорушень.

Військовослужбовці, які не мають попереднього кримінального досвіду та не входять до командного і начальницького складу Збройних сил України, а також демобілізовані з військової служби особи зазвичай вчиняють дії, пов'язані із незаконним зберіганням, перевезенням та збутом невеликих партій зброї та боєприпасів. Незаконне заволодіння зброєю та боєприпасами такі особи вчиняють ситуативно. Зазвичай це відбувається за рахунок привласнення зброї та боєприпасів, які були видані, але не були використані безпосередньо в ході бойових дій, або ж за рахунок заволодіння так званою «трофейною» зброєю, здійснення обліку якої викликає значні труднощі. Одним із можливих шляхів вирішення завдання щодо виявлення протиправної діяльності зазначених осіб може бути посилення взаємодії із працівниками військової служби порядку задля виявлення фактів незаконного перевезення зброї та боєприпасів військовослужбовцями чи демобілізованими особами. Виявлення таких осіб дозволяє правоохоронним органам працювати одночасно у двох напрямках – виявлення каналів збуту та виявлення джерел незаконного надходження зброї та боєприпасів. На підставі оцінки ситуації може бути прийняте рішення не щодо затримання, а щодо здійснення спостереження за такою особою. Суспільна небезпечність незаконного обігу зброї та боєприпасів вимагає встановлення усіх учасників та обставин реалізації злочинних схем. Тому у випадку виявлення працівниками військової служби порядку факту незаконного перевезення зброї або боєприпасів доцільним є залучення співробітників оперативних підрозділів правоохоронних органів для виявлення місця, куди буде доставлено зброю та боєприпаси, місця перебування особи, встановлення інших осіб, з якими відбуваються контакти, в тому числі ідентифікація осіб, які входять до місцевого криміналітету. У подальшому у залежності від обсягу та характеру зібраної інформації в рамках відкритого кримінального провадження доцільним є проведення контролю за вчиненням злочину у вигляді оперативної закупки.

Вчинення протиправних дій, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів, військовослужбовцями, які не мають попереднього кримінального досвіду та наділені організаційно-управлінськими чи розпорядчими повноваженнями, так як входять до командного і начальницького складу Збройних сил України, обумовлене саме специфікою їх повноважень та доступом до значних партій зброї та боєприпасів. Тому першочерговим засобом виявлення фактів заволодіння зброєю та боєприпасами шляхом зловживанням службовим становищем є проведення контрольно-ревізійних заходів з метою виявлення місць зберігання зброї та боєприпасів, які відповідно до документації були видані бійцям. Крім того, причетність військовослужбовців, які входять до командного і начальницького складу, до незаконного обігу зброї та боєприпасів може бути встановлена також у випадку затримання осіб, які займалися її збутом. Також необхідно зазначити, що злочинна діяльність зазначених осіб може реалізовуватися по всій території України, а не лише в межах зони ведення бойових дій.

Окрему категорію підвищеного ризику становлять військовослужбовці, які до вступу у лави Збройних сил України були безпосередньо пов'язані із криміналітетом. Висока вірогідність того, що таке рішення ними приймалося не лише і не стільки на основі власного патріотизму та правосвідомості, але й передбачало переслідування власних цілей. Тому такі особи підлягають виявлення

та ретельному нагляду з боку співробітників правоохоронних органів та відповідних військових служб. При цьому важливим є налагодження якісної взаємодії між ними.

Що стосується виявлення фактів причетності до незаконного обігу зброї та боєприпасів осіб, які займаються волонтерською діяльністю у зоні ведення бойових дій, то тут слід зазначити, що вони не можуть діяти самостійно без налагодження злочинних зв'язків із певними військовослужбовцями, що мають доступ до зброї та боєприпасів. Волонтери можуть використовуватися для забезпечення логістики при перевезенні зброї та боєприпасів із безпосередньої зони бойових дій до інших куточків України. Крім того саме волонтери можуть залучатися до злочинних операцій, пов'язаних із вивезенням зброї та боєприпасів за межі території України.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що питання виявлення фактів незаконного обігу зброї та боєприпасів, а також особливостей здійснення їх подальшого розслідування є дуже актуальним саме сьогодні, бо накопичення значних запасів зброї та боєприпасів у окремих осіб, а особливо – злочинних угруповань, – створює суттєві безпечові загрози для нормального функціонування української держави. Воєнний стан в Україні, що обумовлений злочинною агресією РФ, породив негативні тенденції незаконного озброєння цивільного населення, розширення нелегального ринку зброї та боєприпасів до неї, а також значного її накопичення у криміналітеті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Europol warnt vor Waffenschmuggel. ORF.at: news. Veröffentlicht 21 Juli 2022. URL: <https://orf.at/stories/3277394/>
2. Шкурко Д. Пітер Стано, речник ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики: вся інформація від росії щодо «контрабанди зброї» з України є масованою пропагандою і брехнею. *Ukrinform.ua*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3528669-piter-stano-recnik-es-iz-pitan-zovnisnoi-ta-bezpekovo-politiki.html>
3. У порту штормить. Організована злочинність в Одесі після російського вторгнення. *Global Initiative Against Transnational Organized Crime*. 5 вересня 2023 року. URL: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Port-in-a-storm-Organized-crime-in-Odesa-since-the-Russian-invasion-GI-TOC-September-2023-UKR.pdf>
4. Геррелі Хідег. Від конфлікту до наслідків: Майже половина українських чоловіків хотіли б мати вогнепальну зброю або вже її мають. *Оновлена інформація щодо ситуації*. SmallArmsSurvey, Geneva, Switzerland, грудень 2023. 10 с. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/Situation%20Update%20-%20From%20Conflict%20to%20Consequence%20UA%20-%20v3%20WEB.pdf>
5. Розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухових речовин: метод. рек., 2-ге вид. /В.В. Крижна, В.В. Арешонков, О.М. Стрільців та ін. Київ, 2020. 89 с.
6. Серафимов О. М. «Території бойових дій» та їх значення для криміналістичної науки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 812–814. URL: http://lsej.org.ua/4_2024/199.pdf
7. Кириченко О.В. Місце пошукової діяльності підрозділів кримінальної поліції під час оперативно-розшукової протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід*: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 квіт. 2016 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 87-88.